

МИРОСЛАВ СИВИЙ, ПЕТРО ДЕМ'ЯНЧУК

**ГЕОЛОГІЯ
З ОСНОВАМИ
ГЕОМОРФОЛОГІЇ**

ПІДРУЧНИК

ТЕРНОПІЛЬ – 2021

УДК 553.1.14 + 551.4
С24

Рецензенти:

Царик Л. П. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геоекології та методики викладання екологічних дисциплін (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка);

Волошин П. К. – кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент, завідувач кафедри екологічної та інженерної геології і гідрогеології (Львівський національний університет імені Івана Франка);

Файфура В. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри агрономії, екології та агроінженерії (Західноукраїнський національний університет).

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 2 від 28 вересня 2021 р.).

Сивий М. Я., Дем'янчук П. М.

С24 Геологія з основами геоморфології: підручник – Тернопіль: Осадца В.О., 2021. – 416 с.: іл.

ISBN 978-617-7793-78-5

В підручнику подано основні відомості з геологічних дисциплін: кристалографії, мінералогії, петрографії, динамічної та історичної геології, геоморфології, геохімії. Описано форму, розміри, фізичні властивості, внутрішню будову та походження Землі, найпоширеніші мінерали та гірські породи, геодинамічні процеси та їх вплив на формування рельєфу, етапи розвитку структури земної кори та органічного світу, подано сучасні геотектонічні концепції формування рельєфу планети, охарактеризовано антропогенний вплив на геологічне середовище.

Для студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 553.1.14 + 551.4

ISBN 978-617-7793-78-5

© М. Я. Сивий, 2021

© П. М. Дем'янчук, 2021

© Осадца В.О., 2021

ЗМІСТ

Від авторів	6
Предмет, основні галузі, методи дослідження і значення геології з основами геоморфології.....	7
Основні етапи розвитку геологічної науки	15
Становлення та розвиток геоморфології як самостійної науки	24
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЗЕМЛЮ	36
Глава 1. Положення в світовому просторі, форма, розміри, внутрішня будова і походження Землі	37
Земля – планета Сонячної системи.....	37
Форма і розміри Землі	40
Внутрішня будова та фізичні властивості Землі	41
Походження Землі.....	47
Геологічне літочислення.	51
Глава 2. Речовинний склад земної кори.....	56
Геохімія внутрішніх геосфер Землі	56
Основні відомості з мінералогії та кристалографії.....	64
Фізико-діагностичні властивості мінералів	70
Утворення мінералів (генезис).....	75
Опис найбільш поширених мінералів	76
Загальні відомості про гірські породи.....	92
Глава 3. Основні структурні елементи земної кори і літосфери.....	94
Типи структурних елементів земної кори й літосфери.....	94
Геотектонічні структури та рельєф океанічного ложа.....	97
Структури перехідних зон і континентів	100
Епіплатформні орогенні пояси та континентальні рифти	109
Глава 4. Відомості про основні форми та елементи рельєфу. Принципи та проблеми класифікації рельєфу.....	115
Глава 5. Планетарний рельєф Землі.....	118
Закономірності розташування материків і океанів	118
Походження планетарних форм та їх особливості.....	119
Розподіл висот на Землі.....	126
Глава 6. Сучасні концепції формування рельєфу Землі	129
Концепція мобілізму. Тектоніка літосферних плит	129
Основні постулати плюм-тектоніки	134
Циклічність тектонічних процесів.....	138

Глава 7. Основні етапи розвитку геоструктур та рельєфу планети.....	141
Розвиток структури земної кори і літосфери.....	141
Еволюція кліматів планети	146
Типи геоморфогенезу в історії Землі	161

**РОЗДІЛ II. ПРОЦЕСИ ВНУТРІШНЬОЇ ГЕОДИНАМІКИ ТА ЇХ
ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ РЕЛЬЄФУ .....** 167

Глава 8. Уявлення про геодинамічні процеси	168
Джерела геодинамічних процесів.....	168
Ендогенні процеси	172
Екзогенні процеси.....	173

Глава 9. Магматизм.....	175
Загальні відомості про магму.....	175
Інтрузивний магматизм	177
Ефузивний магматизм (вулканізм).....	181
Магматичні гірські породи та їх класифікація	196
Магматизм і рельєфоутворення.....	201

Глава 10. Метаморфізм	207
Чинники метаморфізму	207
Типи метаморфізму	208
Метаморфічні гірські породи	210

Глава 11. Тектонічні процеси.....	214
Коливні рухи земної кори	214
Тектонічні порушення	218
Загальні відомості про землетруси.....	226
Географічне поширення землетрусів	231
Сейсмічне районування і прогнозування землетрусів.....	232

**РОЗДІЛ III. ПРОЦЕСИ ЗОВНІШНЬОЇ ГЕОДИНАМІКИ ТА ЇХ
ВПЛИВ НА РЕЛЬЄФ ПЛАНЕТИ .....** 235

Глава 12. Вивітрювання гірських порід. Робота вітру.....	236
Фізичне вивітрювання	236
Хімічне вивітрювання	238
Продукти вивітрювання. Утворення ґрунтів і їх типи.....	243
Геологічна діяльність вітру.....	250
Типи пустель	255

Глава 13. Геологічна діяльність підземних вод і їх роль у формуванні сучасного рельєфу.....	265
Загальні відомості про підземні води.....	265
Походження і класифікація підземних вод.....	267
Хімічний склад підземних вод.....	270

Руйнівна робота підземних вод.....	274
Відкладання осадків підземними водами.....	277
Схилкові процеси.....	278
<i>Обвальні явища</i>	279
<i>Зсуви</i>	283
Глава 14. Геологічна діяльність поверхневих текучих вод та їх роль в рельєфоутворенні.....	288
Площинний стік.....	289
Тимчасові руслові потоки.....	290
Ріки.....	292
Річкові перехоплення і перебудова гідросітки.....	305
Асиметрія річкових долин.....	307
Типи ерозійного рельєфу.....	309
Глава 15. Геологічна діяльність озер, боліт та морів.....	311
Озера і озерні відклади.....	311
Болота і їх геологічна роль.....	316
Загальні відомості про океани і моря.....	319
Геохімічні та фізичні особливості води океанів і морів.....	325
Органічний світ океанів і морів.....	329
Руйнівна й будівнича робота морів і океанів.....	332
Морські відклади та їх генетичні типи.....	334
Загальні відомості про осадові породи.....	341
Класифікація осадових порід.....	343
Глава 16. Льодовики та льодовикові форми рельєфу.....	353
Утворення і типи льодовиків.....	353
Геологічна робота льодовиків.....	359
Причини зледенінь.....	370
Багаторічна мерзлота і мерзлотні форми рельєфу.....	372
<i>Будова товщі багаторічномерзлих порід</i>	373
<i>Основні типи підземного льоду</i>	375
<i>Фізичні процеси у промерзаючих гірських породах</i>	378
<i>Фізико-геологічні явища та форми рельєфу, характерні для областей розвитку багаторічномерзлих порід</i>	380
Глава 17. Геологічна діяльність людини.....	386
Геологічне середовище як складник довкілля.....	386
Антропогенний вплив на геологічне середовище.....	387
Забруднення довкілля важкими металами.....	397
Геологічні заповідні території і об'єкти України.....	403
Список використаної та рекомендованої літератури.....	414